

20 yanvar: bəşəri cinayətin pərdəarxası məqamları

Həmin gün Azərbaycan xalqı öz milli mənlüyini bütün dünyaya sübut etdi

Ötən əsrin sonuncu dekadasında Azərbaycan xalqına qarşı sovet imperiyasının törətdiyi bəşəri cinayətlər təbii ki, əsrlər ötsə də heç bir azərbaycanlının qan yaddaşından silinməyəcək. Bir sıra tarixçilər 20 yanvar qətliamını Kremlin, şəxsən Mixail Qorbaçovun imperiyanı saxlamaq naminə cəhdlərindən biri hesab etsə də, bu fikirlə birmənalı olaraq razılaşımaq mümkün deyil. Ən azı ona görə ki, Bakıda 20 il öncə törədilən və kütləvi insan qırğını ilə sonuclanan həmin dəhşətli hadisələr imperiyanın çöküşünü daha da sürətləndirdi. Bu hadisələr mərkəzdənqayma prosesinə daha da təkan verdi. Bu qətliam sadəcə olaraq Qorbaçov-erməni siyasi əməkdaşlığının tarixi fürsətdən istifadə edərək Azərbaycan xalqından qisasın alınması idi...

MƏKRLİ PLAN

Hadisənin baş vermə səbəbləri və onun nəticələri artıq hər kəsə məlumdur. Bu baxımdan, həmin mövzuya tamamilə başqa kontekstdən yanaşacaq. Tarixi araşdırmalar sübut edir ki, Bakıya sovet qoşunlarının soxulması Qorbaçov və onun komandası tərəfindən ötən əsrin 80-cı illərin sonlarında Azərbaycanda geniş vüsət alan ümummilli hərəkata görkəmli tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin rəhbərlik etməsinin qarşısını almağa xidmət edirdi. Çünki həqiqətən həmin dövrdə sovet imperiyasına qarşı mücadilə məqsədilə meydan və xiyabanlara axışan milyonlarla insan bu hərəkatın önündə Heydər Əliyevi görmək istədiklərini gizlətmirdilər.

Hər bir azərbaycanlı haqlı olaraq başa düşürdü ki, ulu öndər Heydər Əliyevin milli dövlətçiliyin qurulması prosesinə rəhbərlik etməsi Azərbaycanı gələcək bəlalardan sığortalayan əsas faktora çevriləcək. Bu baxımdan, Pribaltika respublikalarında olduğu kimi, Azərbaycanın da müstəqillik qazanması prosesində radikal və dağıdıcı elementləri arxa plana keçirmək mümkün idi.

Təbii ki, imperiyanın süqutu labüd tarixi proses olduğundan M.Qorbaçov və onun komandası çalışırdı ki, müstəqil dövlətçiliyə can atan xalqlara qarşı mümkün qədər çox problemlər yaradılsın. Bu həm də sonradan dirçəldilməsi nəzərdə tutulan rus imperiyasının əlinə həmin xalqlara qarşı təsir rıçaqlarının verilməsi baxımından çox lazım idi. Bu baxımdan, Azərbaycanda Dağlıq Qarabağ, Gürcüstanda Abxaziya və Osetiya, Moldovada “Dnestryanı respublika” sindromlarının təşkili heç də təsadüfə sayıla bilməz. Fəqət, Kremlin cızdığı ssenari tez bir zamanda əks effekt verməyə başladı. Azərbaycanda imperiyaya qarşı ümummilli mübarizənin vüsət almasına gətirib gətirib çıxaran əsas faktor olaraq Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması olduğu bu baxımdan təsadüfə sayıla bilməz. Həmçinin, nəzərə almaq lazımdır ki, M.Qorbaçov öz planlarını həyata keçirmək üçün bütün maneələri aradan qaldırmağa çalışırdı. Qeyd olunan aspektdən 1987-ci ildə M.Qorbaçov qaragüruhunun təkidi ilə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Heydər Əliyevin istefaya göndərilməsi bu baxımdan diqqəti xüsusi ilə cəlb edir.

Sözsüz ki, bu reallığı təsdiqləmək üçün saysız-hesabsız arqumentlər irəli sürmək olar. Lakin dahi öndər Heydər Əliyev və M.Qorbaçovun bununla ilgili mövqeləri həmin tarixi proseslərin mahiyyətini açmaq üçün çox gözəl fürsətdir. Bu baxımdan, tanınmış kinorejissor Vaqif Mustafayevin çəkdiyi “Bir həsədin tarixi” filmindəki Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və 20 yanvar hadisələri ilə bağlı fraqmentin mətninin oxucuların mühakiməsinə verilməsi daha yaxşı olardı.

Heydər Əliyev: “Mən əmin oldum ki, Mixail Qorbaçov məsələyə düzgün yanaşmır. Onunla söhbətlərimin birində bildirdim ki, “siz slavyan mənşəli olmayan ləyaqətli insanlara qarşı dözümsüzsünüz”. O, az qala mənim slavyan olmadığımı unutmuşdu. Mənimlə söhbətlərimdə elə ifadələr işlədirdi ki, bunlar məni düşündürür və ciddi narahat edirdi. İkincisi də Mixail Qorbaçov ermənilərlə çox sıx əlaqədə idi. Ermənilərin Qarabağa iddiaları həmişə olub. Mən SSRİ rəhbərliyində, Kremldə işlədiyim vaxtlarda bu siyasəti həyata keçirə bilmirdilər. Mənə məlum idi ki, Qarabağ barədə məsələlər cəmiyyətə açıqlanmamışdan əvvəl bu proses gedirdi”.

Mixail Qorbaçov: “Bu proses artıq gedirdi, Qazaxıstandakı proseslər Qarabağdan da əvvəl başlamışdı. Bu hadisə 1986-cı ildə baş verdi”.

Heydər Əliyev: “Mən bütün vəzifələrdən uzaqlaşdırıldıktan haradansa 25 gün sonra Qarabağ problemi ortaya çıxdı. Azərbaycan KP MK-nin və SSRİ rəhbərliyinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prosesindəki yarıtmaz siyasətinə qarşı Azərbaycanda mitinqlər başladı. Bu mitinqlər inkişaf edərək böyük bir mütəşəkkil qüvvəyə çevrildi. Bu isə Azərbaycanda siyasi sabitliyin pozulmasına gətirib çıxartdı”.

Mixail Qorbaçov: “Bəli çox pis vəziyyət yaranmışdı. Mən heç vaxt bunun günahını yaxına buraxmıram. Yox!”

Heydər Əliyev: “Əgər o, bu hadisələrin, münaqişənin baş verməsini istəməsəydi, onların qarşısını almaq üçün bütün imkanlarından istifadə edərdi. Ancaq o, bu proseslərin qarşısını almadı, əksinə istəyirdi ki, bu münaqişə inkişaf etsin, vəziyyət daha da mürəkkəbləşsin. O, özünün başladığı yolla getdi, bu yol isə Azərbaycana qoşun yeridilməsinə, Azərbaycan xalqının qanının tökülməsinə gətirib çıxartdı”.

QORBAÇOV-ERMƏNİ BİRLİYİ HEYDƏR ƏLİYEVƏ QARŞI

Bu fikirlərə rəğmən bir daha aydın olur ki, həqiqətən də ulu öndər Heydər Əliyevin SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən uzaqlaşdırılması Azərbaycan xalqına qarşı M.Qorbaçovun planlaşdırdığı qanlı cinayətlərə hazırlığın tərkib hissələrindən biri olmuşdur. Lakin Heydər Əliyev şəxsi həyatının real təhlükə qarşısında qalmasına və terror təhlükəsi ilə üzləşməsinə baxmayaraq sonadək mübarizə apardı. 20 yanvar qətliamının M.Qorbaçovun bəşəriyyətə qarşı törətdiyi qanlı cinayət olduğunu deməkdən çəkinmədi. Bunu yenə də həmin filmdə əksini tapan maraqlı kadrlar təsdiqləyə bilər.

Heydər Əliyev: “Yanvarın iyirmisi axşam mənə məlum oldu ki, Bakıya qoşun yeridiblər. İyirmisi axşam Mixail Qorbaçov televiziya ilə çıxış etdi. Mən onu dinləyirdim. Ayın iyirmi biri, hadisədən bir gün sonra mən evə gəldim. Ailə üzvlərimlə görüşdüm. Mənə məlum oldu ki, Moskvada yaşayan azərbaycanlılar matəmlə əlaqədar olaraq Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinin qarşısına yığışıblar. Təbii ki, kənara çəkilib dura bilməzdim. Bu mənim xalqım, dövlətimdir. Mən ora getmək qərarına gəldim”.

Mixail Qorbaçov: “Bu hadisələr baş verəndə biz Bakı ilə mütəmadi əlaqə saxlayırıdık. Respublika rəhbərliyi məlumat verirdi ki, hər şey nəzarət altındadır. Ancaq belə deyildi, nəşə fəvqəladə tədbirlər görmək lazım idi. Mən buna görə, Yevgeni Primakovu və Andreyevi Bakıya göndərdim. Onlar getdilər. Həmin vaxt biz Ali Sovetin iclasını çağırıdık. Bu zaman Primakov Bakıdan zəng vuraraq təcili olaraq məni telefona çağırırdı. Təbii ki, mən bilirdim onu hara və nə məqsədlə göndərmişəm. O, mənə məlumat verərək dedi ki, “yoldaş Mixail Sergeyeviç təcili tədbirlər görülməlidir”. Mən də həmin an dərhal daxili işlər naziri Bakatini yanıma çağırıdım. Belə vəziyyətlərdə sözsüz ki, mən güc strukturlarının rəhbərləri ilə görüşüb onların rəyi ilə maraqlanmalı idim. Mən Bakatınə göstəriş verdim ki, təcili tədbirlər görülməlidir. O, isə mənə bildirdi ki, sözlə iş görmək düzgün deyil, bu heç bir fayda verməyəcək. Gərək prezidentin fərmanı olsun. Biz də fərman verdik. Bütün işlər rəsmi səviyyədə aparılırdı, hər şey qayda-qanun əsasında oldu. Biz Bakatınə başqa cür danışırdıq, lakin faciə baş verdi”.

Təbii ki, bu fikirlər birmənalı olaraq M.Qorbaçovun Azərbaycan xalqına qarşı cinayət törətdiyini, lakin Heydər Əliyevin buna qarşı sonadək mübarizə aparması faktını ortaya qoyur. 20 yanvar faciəsindən dərhal sonra Qorbaçov-erməni siyasi işbirliyinin Heydər Əliyev və onun ailə üzvlərinə qarşı total mübarizəyə start vermələri faktı da bunu bir daha təsdiqləyir. Hətta, sovet imperiyası Heydər Əliyevin həbsini belə planlaşdırır və M.Qorbaçov öz rəqibinin fiziki məhvinə belə razılıq vermişdi. Bunu həmin dövrdə Daxili İşlər Nazirliyinin İstintaq İdarəsinin rəisi vəzifəsində çalışan Əzim Piriyevin etirafı da təsdiqləyə bilər: “Heydər Əliyevə qarşı qərəzli materialların toplanılması üçün Mixail Qorbaçov Azərbaycana 1500 nəfərlik operativ-istintaq qrupu göndərmişdi. Aslaxanov və Barannikin rəhbərlik etdiyi briqada şantaj, təzyiq və s. bu kimi üsullarla Heydər Əliyevin dövründə işləmiş vəzifəli şəxslərdən Ona qarşı izahatlar alırdılar. Şüvələndə yerləşən istintaq təcridxanası SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin göstərişi ilə sərəncamımızdan alınıb həmin briqadanın ixtiyarına verilmişdi. Orada Şkolniy Vladimir Aleksandroviçin rəhbərlik etdiyi kəşfiyyat istintaq qrupu fəaliyyət göstərirdi. İstintaq qrupu müxtəlif vəzifəli şəxsləri və dustaqları dindirməklə Heydər Əliyev və onun ətrafındakı insanlara qarşı qərəzli izahatlar alırdılar”.

Bəli, bütün bunlar real faktlardır. 20 yanvar hadisəsindən dərhal sonra Heydər Əliyevin ailə üzvlərinin, konkret olaraq İlham Əliyevin də təzyiqlərlə üzləşməsi faktı da bunu bir daha təsdiqləyə bilər. O da məlumdur ki, Heydər Əliyevin 1990-cı ilin yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyində Mixail Qorbaçovun Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi qanlı cinayəti lənətləməsindən dərhal sonra İlham Əliyevə uzun illər təhsil aldığı Moskva Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmağa qadağa qoydular. Bunu isə şəxsən M.Qorbaçovun göstərişi ilə etmişdilər. Qeyd olunan faktı İlham Əliyev də öz xatirələrində etiraf edib: “Mənim atam Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyi qarşısında keçirilən mitinqdə çıxış edərək Qorbaçovun qanlı siyasətini pislədi. Bundan sonra isə bizim ailəmizə, şəxsən mənə qarşı təzyiqlər artdı. Onda mənə dedilər ki, sən artıq müəllim vəzifəsində işləyə bilməzsən. Siyasi institut olduğundan sən orada gələcək siyasətçilərə dərs deyə bilməzsən. Bu məni təəssüfləndirdi. Səbəbini öyrənməyə çalışdım. Mənə cavab verdilər ki, çünki sən Heydər Əliyevin oğlusan. Mən başa düşürdüm ki, o zaman mövcud olan sistem və həmin dövlətə rəhbərlik edən şəxslər özlərini pis vəziyyətə qoyacaqlar. Kiməsə qarşı pis rəftar etmək, mübarizə aparmaq olar. Ancaq siyasi mübarizə ailə üzvlərinə qarşı yönəldəndə bu həmin şəxslərin yüksək mənəviyyətli adamlar olmadıqlarından xəbər verir”.

20 YANVARA APARAN YOLLAR

Təbii ki, qanlı faciə birdən-birə baş vermədi. Buna zəmin yaradan hadisələr oldu. Belə ki, ermənipərəst Arkadi Volskinin başçılıq etdiyi Xüsusi İdarə Komitəsinin Azərbaycanın əleyhinə məqsədyönlü fəaliyyəti, respublikada baş verən hadisələrin mərkəzi kütləvi informasiya vasitələrində təhrif edilməsi, Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan zorakılıqla qovulan çoxlu sayda azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünün Bakı şəhərində cəmləşməsi şəraitini mürəkkəbləşdirdi.

Fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi və bununla əlaqədar olaraq bu vəziyyətə riayət edilmədiyi halda, hərbi qüvvə işlədilməyi barədə əhalinin vaxtında xəbərdar edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Belə olsaydı əhali

dağılıb evlərinə gedərdi, tələfat isə az olardı. Vətəndaşlıq hüquqları və siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il tarixli beynəlxalq paktın 4-cü maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, fəvqəladə vəziyyət tətbiq ediləcəyini rəsmən elan etmək lazımdır. Halbuki Bakıda fəvqəladə vəziyyət tətbiq edildiyini əhali ilk dəfə ancaq yanvarın 20-də səhər saat 5.30-da şəhərin komendantı Dubinyakın radio ilə çıxışından və vertolyotların səpdiyi vərəqələrdən öyrənmişdi. O vaxt şəhər artıq qoşun tərəfindən tutulmuş və qırğınlar baş vermişdi. Lakin fərmana uyğun olaraq fəvqəladə vəziyyət rejimi demək olar dərhal, 1990-cı il yanvarın 20-də saat 00.00-da tətbiq edilmişdi. Həmin dövrdə xalqı məlumatlandırmaq üçün bütün vasitələr məhv edildi.

1990-cı ilin 20 Yanvarı Azərbaycanın istiqlaliyyət yolunun ilk şəhidlik zirvəsi idi. Ötən illər ərzində “Qanlı Yanvar”ın tarixi, mənəvi, siyasi və s. aspektləri analiz edilib, hadisəyə Azərbaycan dövləti tərəfindən hüquqi qiymət verilib. Lakin təəssüf edilməlidir ki, biz indiyədək bu tarixi dünyaya yetərinə tanıda bilməmişik. Dünya hələ də 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Azərbaycanda, onun paytaxtı Bakıda nələrin baş verdiyindən xeyli dərəcədə səthi informasiyaya malikdir.

Lakin o da etiraf edilməlidir ki, bu qanlı faciəni bütün dünyaya tanıtmmaq üçün ulu öndərimiz Heydər Əliyev gecəli-gündüzlü çalışıb. Bu gün ulu öndərin ruhu Vətənimizin azadlığı uğrunda şəhid olmuş oğul və qızlarımızın ruhuna qovuşub. Ruhunuz şad olsun!

“Səs” analitik qrupu